

Stefan Dorondel

DISRUPTED LANDSCAPES

State, Peasants and the Politics of Land in Postsocialist Romania

Berghahn Books, Oxford 2016. 252 oldal

Stefan Dorondel bukaresti történész és antropológus a kötetében két havasalföldi falu történeti–környezeti esettanulmányát dolgozza föl s helyezi globális kontextusba. Angol nyelvű monográfiája bevezetőjében a földműveléssel kapcsolatos történeti, antropológiai kutatások interdiszciplinaritását hangsúlyozza, amely szükségessé tette számára a földrajzi, ökológiai, politikai gazdaságtani irodalom tanulmányozását. A *Disrupted Landscapes* leginkább a környezet-történeti irodalomba illeszthető be, valószínűleg az előszóban is kiemelt David Moon, Frank Uekötter és más környezettörténészek nyomán. A cím Dorondel szerint magyarázatra szorul, és ebben igaza is van. A *Disrupted Landscapes* a környezetpolitikai irodalomban toposszá vált kommunizmus egyenlő ökokidium tézist idézheti fel az olvasóban. A szerző azonban nem erre, hanem a viszonylag stabilan, megszakítások nélkül operáló államszocialista mezőgazdaságot (sic!) a romániai forradalom után felváltó liberális, kapitalista mezőgazdasági változásokra utal.

Ennek ellenére a szerző már a bevezető fejezetben kissé ellentmond az előszóban vázolt tézisének, és az államszocialista reformokat a „disruptive” jelzővel illeti, amelyek mély nyomot hagytak a vidéki Romániában. Ezek a következetlenségek mégsem zavaróak, mert hitelesen jelzik a 20. századi Kelet-európai történelem polarizáltságát. Dorondel az előszó téziséét tovább bontja a bevezetésben és leszögezi könyve fő gondolatát: a posztsocialista mezőgazdasági és környezeti átalakulások feltehetően számos hasonlóságot mutatnak a negatív posztkoloniális trendekkel a globális délen. Ez az állítás izgalmas és szembe megy az általánosan elfogadottá vált kelet-európai ökokidium tézissel.

Az első fejezetben Dorondel részletesen ismerteti a kötet két esettanulmányát, a havasalföldi Argeş megyében található Dragomireşti és Dragova községekét. Tájéleírást ad, kifejti a helyi etnikai, társadalmi, gazdasági, ökológiai viszonyokat a 19. század elejétől napjainkig. A Kárpátok lábainál elterülő két falu történetében különleges szerepet töltött be a szőlő- és gyümölcsfeldolgozás, legfőképpen pedig az erdőgazdálkodás. Mindezek magyarázata a helyi klimatikus viszonyokban, a hegyvidék által meghatározott éghajlatban és a napsütéses órák számában keresendő. A helyi táj változását a 19. században felgyorsította, hogy Havasalföldön nem csupán a fiúk, hanem az örökösök mind egyenlő részt örökölték a családi birtokból. Az életben maradt fiú- és lánygyerekek számának növekedésével felgyorsult a helyi paraszti gazdaságok elaprózódása. Dorondel leszögezi, hogy a tárgyalt két faluban a beás cigányok kapcsolata a helyi tájjal különleges, az erdők és a hegyek jó ismerőiként írja le őket a szerző, annak ellenére, hogy tulajdonjoguk csak igen korlátozott volt.

Ezt a látszólag állandó rendszert változtatta meg a 1949 és 1962 között a romániai gazdaságok csaknem 95%-nak államosítása. (42.) A folyamat eredményeként a birtokszerkezet és a helyi mezőgazdaság céljai is jelentősen megváltoztak. Előtérbe került a nagyüzemi burgonya- és árpatermesztés, valamint a szarvasmarha- és birkatenyésztés. A nagyívű történeti áttekintés után Dorondel felveti az állami beavatkozást erősen kritizáló, James C. Scott-i elmélet létjogosultságát Románia újkori történetére vonatkoztatva, amivel némileg újra ellentmond a kötet előszavában megfogalmazottaknak.

A kötet második fejezete a kommunizmus utáni neoliberalis átmenetet vizsgálja, és főbb vonalakban ismerteti a magyar olvasó számára is ismerős, sok teräpiaként megélt privatizáció és önszabályozó piac által meghatározott korszakot. Dorondel szerint a mezőgazdasági földek és erdők privatizációját a helyi lakosság is sürgette, és sok esetben meg sem várta a föld-reformot, hanem már „előre” művelésbe vonta az ősök régi-új parcelláit. (56–58.) A fejezet hátralevő oldalain az 1990-es évek új jogi környezetét járja körül a szerző, amely gyökeresen

átalakította a mezőgazdasági területek tulajdonviszonyait és jogi kereteit, és amely újra magánkézbe adta az erdők jelentős részét. (58–62.)

A mű harmadik fejezete az új jogi környezetben kialakult gazdasági, társadalmi, antropológiai viszonyok elemzése. Az erdő mint a gazdasági jólét és politikai hatalom forrása központi szerepet tölt be a tárgyalt falvak életében. A helyi társadalmi létra alján élő beás cigányok a történelmi birtokviszonyok helyreállítása miatt újra kimaradtak az erdő által kínált javak élvezetéből. Dorondel ebből eredezteti, hogy az illegális fakitermelést végzők legaktívabb csoportja a településeken lakó beások közül került ki. (65–67.) Az illegális fakitermelések kérdése azonban ennél sokkal bonyolultabb, mivel a helyi társadalom egésze érintett és anyagilag érdekelt benne. Igazából az erdők pusztítása és a fa exportja az egyetlen jelentősebb bevételi forrás ezen a vidéken. Ebből fakadóan a törvényes tulajdonosok sokkal nagyobb pusztítást végeztek a falvak körüli erdőkben, mint az alkalmi fatolvajok. Az erdők fokozatos privatizációját követően ugyanis egész hegyoldalakat vágtak tarra a kitermelt fából származó jövedelemre éhes földtulajdonosok. Bár Dorondel nem vonja le a kézenfekvő párhuzamot, a tarvágások drámai mértéke a 2000-es évek Romániájában hasonlított a liberális kapitalizmus első nagyobb hulláma során történt erdőpusztításokra a 19. század második felének Magyar Királyságában. A helyi közösségek szinte minden tagja érintett az illegális fakitermelésben, és a helyi társadalomban betöltött szerepük szerint profitálnak a Romániába vagy exportra szánt fa bevételéből, ezért az olvasónak az az érzése támad, mintha egy bünszövetkezet működését elemezné a szerző, holott Dorondel csupán a saját boldogulásuk érdekében a természeti környezetüket leromboló közösségről beszél. A klímaváltozás korában ez teszi globálisan relevánssá a két mikroközösséget kutató monográfiát.

A szerző érzékletesen ábrázolja, hogy hiába az 1990-től kialakított jogi környezet, a „kézkezet mos” elve az új helyi közösségek életében, és az erdő gyakorlatilag az egyetlen olyan gazdasági erőforrásuk, amelyből komolyabb többletjövedelmük lehet. A magas profit mellett eltörpülnek azok a hosszú távú környezeti problémák, amelyeket az erdők fokozott pusztítása okoz. (68–91.)

Az erdők gazdasági fontosságának tükrében érthető, hogy a falubeliek egyáltalán nem örültek annak, hogy erdeik egy része a Piatra Craiului Nemzeti Park „pufferzónájában” helyezkedik el. Ez ugyanis tovább korlátozta az erdőtulajonosok jogait. Válaszul a helyi közösség tagjai minden eszközzel igyekeztek kijátszani a nemzeti park által felállított szabályrendszert, és saját érdekeik mentén használni az családjaik által évszázadok óta lakott természeti környezetet. A nemzeti park ugyanakkor nem csupán korlátoz, hanem új lehetőségeket is igyekszik teremteni a tarvágások elmaradása okozta jövedelem-kiesés pótlására, valamint az ökoturisztikai elveket, lehetőségeket igyekszik népszerűsíteni a helyi lakosok körében.

A kötet elején Dorondel jelzi, hogy a közös legelők évszázadokon keresztül központi szerepet töltöttek be a közösség életében, s ez a szerep a kommunista Románia összeomlásáig szinte változatlanul megmaradt. A közös legelők „halálát” Dragomireştiben a neoliberalis változások hozták el, amelyek nyomán drasztikusan lecsökkent a háziállatok száma Romániában. A gázosodó, elvaduló közös legelőn a 2000-es évektől kezdve mindkét faluban elszaporodtak az illegális építkezések, amelyek szinte teljesen átalakították a korábban legeltetésre használt területet. (122–127.) Dragovában a helyi közösség a közös legelőket szintén új építkezésekre használta fel, de itt nem magánházakat építettek, hanem falusi turizmussal foglalkozó vendégházakat. A helyi területhasználati szabályozást is ennek megfelelően alakították át a településen – a falusi turizmusból származó bevételek növelésének reményében. (137–138.)

A kötet hatodik fejezete az ipari-mezőgazdasági kettős identitás kérdését járja körül, amely mindkét falu esetében jellemző, és ismerős lehet a Kádár-korszakból a magyar olvasó számára is. Bár a falubeli családok döntő többsége rendelkezik termőfölddel, gyümölcsösssel, ez már nem kizárólagos bevételi forrásuk, hanem szinte minden esetben kiegészítő tevékenység az iparban vagy szolgáltatásokban végzett munka mellett.

Dorondel könyvének záró fejezete a helyi vízgazdálkodás kérdését vizsgálja. A szerző állítása szerint a vizes élőhelyek szennyeződésének kelet-európai története kevésbé feldolgozott. A feldolgozottság mértéke természetesen relatív, de számos tudományos munka tárgyalta már ezt a kérdést, hogy csupán Jiří Janáč 2012-ben megjelent *European Coasts of Bohemia: Negotiating the Danube-Oder-Elbe Canal in a Troubled Twentieth Century* című monográfiáját, vagy e sorok szerzőjének számos angol nyelvű tudományos publikációját említsem.

Ennek ellenére a kötet értékes fejezete a befejező, mert a liberális kapitalizmussal együtt járó drámai szemétképződésre koncentrálnak. Felismeri és problematizálja a nyilvánvaló összefüggést a fogyasztói társadalom és a fogyasztás során felhalmozódó és egyre nagyobb problémát jelentő szilárd hulladék között. (173.) Dorondel kritikusan megállapítja, hogy a helyi folyók a román rendszerváltás után szennyeződtek el extrém mértékben, és a folyópart egyfajta senkiföldjévé vált az új liberális korszak törvényei nyomán. (179.) A fejezet záró oldalain Dorondel kiterjeszti a helyi esettanulmányokban megfigyelt vizsgálatát Erdélyre és a magyar olvasó előtt jól ismert, hazánkat is érintő szemétlevonulásokra az Erdélyből érkező folyókon. (183–187.)

A kötet összefoglaló fejezetében Dorondel visszatér a bevezetésben felvetett kérdéseihez és kritikusan viszonyul a liberális kapitalizmus által létrehozott új politikai, jogi, gazdasági, társadalmi keretekhez. A szerző indokoltan állapítja meg: bár a kommunista időszak is kitermelte a maga környezeti problémáit, a liberális kapitalizmusra épülő új rendszer sokszor igen problematikus hatással volt a természeti környezetre. Ezeknek a negatív tendenciáknak az okait Dorondel Kelet-Európában és a „globális délen” is azonos gyökérből, az egyfajta függő helyzetből eredezteti.

Dorondel monográfiája angol nyelven jelent meg, így szélesebb olvasóközönség számára is értékes feldolgozása a román természeti környezet elmúlt évszázados változásainak. Ajánlhatom környezettörténész, földrajz- és tájtörténettel foglalkozó kollégák és diákok számára egyaránt.

Pál Viktor

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Bagi Dániel az MTA doktora, egyetemi tanár

PTE BTK Történettudományi Intézet, Pécs

Czinege Szilvia PhD, tudományos munkatárs

MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest

Deák Ágnes az MTA doktora, egyetemi tanár

SZTE BTK Történeti Intézet, Szeged

Forgó András PhD, egyetemi docens

PTE BTK Történettudományi Intézet, Pécs

Gözszy Zoltán PhD, egyetemi docens

PTE BTK Történettudományi Intézet, Pécs

Horváth Csaba Sándor PhD, egyetemi adjunktus

SZE AK Bölcsészettudományi és Humánerőforrás-fejlesztési Tanszék,
Győr

Kalmár János kandidátus, egyetemi tanár

EKE BTK Történelemtudományi Intézet, Eger

Katona Csete doktorjelölt

DE Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola, Debrecen

Olga Khavanova DSc, tudományos főmunkatárs

Rosszjjszkaja Akagyemija Nauk, Insztyitut Szlavjanovegyenyija, Moszkva

Kulcsár Krisztina PhD, főlevéltáros

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest

Nagy János PhD, főlevéltáros
Budapest Főváros Levéltára, Budapest

Pál Viktor PhD, tudományos kutató
University of Helsinki Department of Cultures, Helsinki

Szijártó M. István az MTA doktora, egyetemi tanár
ELTE BTK Történeti Intézet, Budapest

Veres Kristóf György PhD-hallgató
ELTE Történelemtudományi Doktori Iskola, Budapest

Veszprémy László az MTA doktora, igazgató
HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Hadtörténeti Intézet, Budapest

E szám írásai a szerzők jóváhagyásával
megjelennek a Századok internetes felületén és adatbázisában.

CONTENTS

HUNGARIAN OFFICIALS IN THE SERVICE OF MARIA THERESA

<i>András Forgó</i> : Introduction	1079
<i>Krisztina Kulcsár</i> : The Duties and Political Elbow-room of an Eighteenth-Century Lieutenant: the Case of Albert Casimir of Saxony, Duke of Teschen	1081
<i>János Nagy</i> : A Sketch of the Public Career of Antal Brunszvik Sr.	1101
<i>Olga Khavanova</i> : From Madrid to St. Petersburg: Count Miklós Esterházy, the first Hungarian Career Diplomat of Maria Theresa	1123
<i>János Kalmár</i> : Remarks on the Career of Pál Antal II Esterházy, Ambassador to Naples	1141
<i>Zoltán Gözsy</i> : Norms and Expectations Connected to Bishops and Lord Lieutenants in the Time of Maria Theresa: Bishop and Lord Lieutenant György Klimo	1167
<i>István Szijártó M.</i> : The Theresian Generation of “Professional” Officials and the Takeover of “Bureaucrats”	1189

ARTICLES

<i>Csete Katona</i> : The Viking who Killed a King of Hungary: Hungarian Connections with a Medieval Icelandic Saga	1207
<i>Ágnes Deák</i> : A Conservative Attempt at Compromise in the Spring of 1863	1233

BOOK REVIEWS

<i>Körmendi Tamás</i> : Az 1196–1235 közötti magyar történelem nyugati elbeszélő forrásainak kritikája (<i>Dániel Bagi</i>)	1269
<i>Szőcs Tibor</i> : Damus pro memoria-oklevelek (<i>Kristóf György Veres</i>)	1271

<i>Katalin Szende</i> : Trust, Authority, and the Written Word in the Royal Towns of Medieval Hungary (<i>László Veszprémy</i>).....	1273
<i>Csorba László</i> : „Magyarország csillaga”, Széchenyi István. 225 éve született a sopronnyéki kerület ’48-as képviselője (<i>Szilvia Czinege</i>).....	1276
<i>Kalocsai Péter</i> : Közlekedés- és várostörténeti tanulmányok (19–20. század) (<i>Csaba Sándor Horváth</i>).....	1278
<i>Stefan Dorondel</i> : Disrupted Landscapes: State, Peasants and the Politics of Land in Postsocialist Romania (<i>Viktor Pál</i>)	1281
 AUTHORS OF THIS ISSUE	 1285